

GÖSTA BOHMAN:

Socialdemokratisk historieskrivning

Gösta Bohman har studerat "Socialdemokratins samhälle" som utkom till partiets 100-årsjubileum. Tråkigt nog försvagas det historiska värdet av avhandlingen av det bristande intresseflertalet av medarbetarna visar de övriga svenska politiska partierna.

Författarna strävar alla efter att betona planmässigheten i det socialdemokratiska handlandet. Den politiska orienteringslöpningen har dock ingalunda varit så rak och rejäl som en genomgång av jubileumsbokens olika bidrag kan ge vid handen. Politiska helomvändningar samt taktiska finurligheter har vid val av väg varit mer regel än undantag.

Riksdagsman Gösta Bohman har varit ekonomiminister och ordförande i Moderata Samlingspartiet.

Högtidstal vid jubiléer brukar sällan präglas av kritisk granskning av festföremålets förflutna. Tvärtom av en ibland nästan övernaturligt älskvärd uppskattning av jubilarer, dennes insatser och betydelse. Den skrift i anledning av det socialdemokratiska partiets 100-års jubileum som Forskningsrådet vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek tagit initiativet till och som resulterat i den på Tidens förlag utgivna boken "Socialdemokratins samhälle" överensstämmer med denna karakteristik.

Vad som framför allt präglar jubileumsbokens historieskrivning är det bristande intresseflertalet av dess medarbetare visat, då det gällt att redovisa det politiska spelet — eller samspelet — med övriga svenska politiska partier. Läsaren får ibland en känsla av att den socialdemokratiska politiska pjäsförflyttningen skett i lufttomt rum — utan hänsyn till hur medspelarna flyttat sina pjäser. Detta har lett till att det historiska värde som den digra avhandlingen bort kunna tillmätas avsevärt försvagats. Därtill har ytterligare bidragit, att i vissa fall klara fakta — betydelsefulla för förståelsen av ett händelseförlopp — utelämnats.

Socialdemokraternas politiska framgångar — och deras "hegemoni" i svensk politik som de medverkande särskilt apostroferar — sammanhänger i hög grad med den ekonomiska utvecklingen i Sverige. Även i det hänseendet är bristen på faktaanknytning anmärkningsvärd. Ingen av författarna har gjort sig mödan att redovisa att grunden för det svenska välståndet lades redan under 1800-talet och sedermera förstärktes — förutom av att Sverige stod utanför två världskrig — av den uppseendeväckande starka expan-

sions- och anpassningsförmåga som svenska företag visat sig kunna utveckla i en allt hårdare konkurrerande värld. Läsarna upplyses därför inte heller om att detta i inte ringa grad haft sin rot i de frihetliga traditioner som växte fram redan i början av förra seklet och vilka i stort sett blivit bestående fram till mitten och slutet av 1960-talet. Det var under konservativt politiskt ledarskap som skråväsendet avskaffades i princip redan år 1823. Tjugo år därefter reducerade en rad förordningar handelns många tidigare begränsningar. År 1848 följde aktiebolagslagen och år 1864 ökade frihandeln ytterligare. Enskild företagsbildning underlättades. Statliga koncessionsregleringar avskaffades.

Den svenska modellen

Även om en viss åtstramning inom liberaliseringspolitiken kom till stånd kring sekelskiftet i samband med organisationsbildningen inom både fackföreningsrörelse och näringsliv, levde likväl näringsfrihetens och avtalsfrihetens traditioner vidare under innevarande sekel. De placerade Sverige i den särställning i förhållande bl a till det kontinentala Europa som vi i vissa hänseenden alltjämt intager. Den öppna ekonomin, dess möjligheter till snabb riskvillig teknikutveckling, starkt decentraliserade produktions- och investeringsbeslut samt också — då så visat sig ofrånkomligt — djärva avvecklingsåtgärder och stor rörlighet, allt detta och en i allt väsentligt återhållsam näringsvänlig skattepolitik präglade den utveckling som under beteckningen "den svenska modellen" kulminerade med 1930-talets Saltsjöbadsavtal. Detta möjliggjordes i sin tur genom de nya lagarna om kol-

lektivavtal och om arbetsdomstol i slutet av 1920-talet. Att dessa två instrument i den reglerade näringsfredens intresse ursprungligen mötte starkt motstånd från socialdemokraterna omnämnes visserligen i förbigående i boken. Dock inte hur därmed förhandlings- och organisationsstyrkan befästes samt att därtill bidrog främst den vidsynta tillämpning som det nya systemet fick tack vare den förste arbetsdomstolsordföranden Arthur Lindhagens stora personliga insatser.

Om detta skede i den svenska samhällsekonomin utveckling — i allra högsta grad betydelsefullt även för socialdemokratins historia — har bokens författare inte mycket att säga. Trots att detta förklarar varför Sverige under de 100 åren *fram till 1970* hade en ekonomisk utveckling snabbare än några andra länders — med undantag av Japan. Att den svenska ekonomiska tillväxttakten *efter 1970* placerade Sverige i bottenkiktet bland OECD-länderna, tyder på att avgörande ekonomiskt-politiska förändringar måste ha inträffat i skiftet mellan 1960- och 1970-tal.

I stort sett är det bara Villy Bergström som i sitt inlägg påvisar, hur den svenska modellens grundläggande betingelser urholkades just vid denna tid. Dock utan att dra de explicita slutsatser som jag här redovisat.

Välfärdspolitiken

En av författarna — professor Gösta Esping-Andersen — beskriver den socialdemokratiska välfärdspolitiken som ett resultat av en målmedveten och konsekvent balans mellan "jämlighet, effektivitet och makt". Han söker en historisk och

sociologisk förklaring till den lyckosamma balansgången och menar att Sveriges säregna politiska ekonomi "präglats av en extrem koncentration av kapital till en liten grupp av förmögna familjer, en ovanligt liten medelklass och en bred massa av arbetare och småbönder på landsbygden". I denna klasstruktur — påstår han — "fanns inplanterat ett mäktigt och ytterst centraliserat statsmaskineri, ett arv från Sveriges långa absolutistiska epok". I denna miljö rotades enligt hans uppfattning socialdemokraternas "hegemoniska" särställning i svensk politik.

I dagens svenska debatt är det förvisso ingalunda ovanligt att politiska analytiker söker finna historiska folkpsykologiska förklaringar inte bara till socialdemokraternas framgångar i det förflutna utan också till svenska folkets passivitet och benägenhet till underkastelse under dagens socialdemokratiska förmynderskap. Vad kan — frågar man sig bland annat — utgöra den yttersta orsaken till att medborgarna i allmänna val inte reagerat mot det orimliga skattetrycket, de detaljreglerande ingreppen i folks vardagsliv och valfrihet samt den generella avsaknaden av reallönehöjningar under i stort sett de senaste 20 åren?

Bondesamhällets tradition

Det är alltså inte bara Esping-Andersen som söker svar på frågan varför den starka socialdemokratins hierarki kunnat bli bestående så länge. Esping-Andersen skiljer sig emellertid i så hög grad från andra liknande bedömare i sin skildring av det gamla klassamhällets "långa absolutistiska epok" att till och med sociologiprofessorn Göran Therborn — även han

bidragsgivare till jubileumsskriften — tar avstånd. Denne talar i stället om "det svenska bondesamhällets tradition av kollektiv självorganisering". Om dess självständighet mot överheten. Om de svaga skråtraditionerna i det övervägande lantliga Sverige. Om avsaknaden av väldiga företags- och arbetarkoncentrationer. Den svenska staten var dessutom — skriver han — "en ämbetsmannaapparat, politiskt och socialt förlegad, men en tämligen effektiv, korrekt och okorrumpad rättsstat".

Det finns ingen anledning att opponera emot Therborns analys så som den här återgivits. Tvärtom är det frestande att ytterligare utveckla dennes teser med en tillbakablick på den betydelse den svenska självägande bonden — under seklernas gång långt friare än bönderna i flertalet andra europeiska länder — haft i svensk historisk tradition.

De svenska landskapslagarna och de landslagar som sedermera byggde på deras grund fick sin form och sitt innehåll av den jordbrukande befolkningens värderingar. De rättsnormer som då kodifierades vidareutvecklades under århundradena med vikt lagd på äganderättens grundläggande betydelse och på allas lika rätt inför lagen. Jordbruk, skogsbruk och bergsbruk växte fram ur samma källor — det svenska landskapets naturtillgångar. Basnäringarna och dessas utövare var djupt inflätade i varandra. Visst var allmogens ställning ofta hotad, inte sällan starkt kringskuren. Men i krissituationer var det ofta bönderna som räddade riket och riksenheten. Kungamakt och bonde-makt bröt gemensamt det adelsvälde som på många håll i Europa konserverade feodalsystemet långt in i modern tid. Det var

genom samma allians som sextonhundratalets högadel tvangs till reträtt, då den efter kontinentalt mönster sökte urholka bondens äganderätt till marken.

Just bondens äganderätt till sin mark var — som Clas-Erik Odhner påvisar i sitt bidrag — uppe till debatt inom den socialdemokratiska egnahemsrörelsen redan i början av 1900-talet, en debatt med spår in i dagens Sverige. Därvid gjorde — som under 1600-talet — staten (och adeln) anspråk på äganderätt till marken medan bondens motsvarande rätt skulle begränsas till enbart nyttjande — *dominum directum* mot *dominum utile*. Medan statsmakterna — i form av socialdemokrati — i dag närmast företräder den urholkade äganderättens uppfattning, var det på 1600-talet staten — i form av den enväldige konungamakten — som stod på böndernas sida.

Det var i stor utsträckning bönder som rekryterade prästerskapet och ämbetsmannakåren i den förvaltning som byggdes upp under stormaktstiden. Indelningsverket förankrade det svenska försvaret i bondeklassen och skapade en riksgemenskap som motstod de många och långa ofärdsårens påfrestningar.

Under det sekel då "det nya Sverige" föddes, då det agrara samhället — fattigsamhället brukar det kallas i den socialdemokratiska förkunnelsen — omgestaltades till dagens utvecklade industristat, var det bönderna och deras ättlingar som tog steget från jorden in i fabrikena och sedan rekryterade servicenäringarna i det postindustriella samhället.

Att denna genomgripande strukturförändring under 1800- och början av 1900-talet, måste ha haft stor betydelse för socialdemokraternas målmedvetna

strävan att hos sig samla de många i den nya miljön rotlösa, torde vara obestridligt. Bortsett från den organiserade nykterhets- och frikyrkorörelsen mötte den borgerliga sidan inte upp med motsvarande försök att ta hand om de nya hemlösa skarorna från bonde-Sveriges fasta traditionsbundna gemenskap.

Mot den bakgrund jag här försökt teckna tycks mig 1900-talets samarbete bland annat i regeringsställning mellan socialdemokrater och bondeförbundare/centerpartister inte lika svårförståeligt som det ibland uppfattats i andra borgerliga läger.

Planmässighet eller tuvhoppning?

Ett gemensamt drag inom det sextonhövuddade författarkollegiet är strävandena att betona planmässigheten i det socialdemokratiska handlandet. Även om knappast någon vill göra gällande, att partiet ägnat sig åt planhushållning i vedertagen bemärkelse vill de — ehuru ibland med hövliga reservationer — beskriva socialdemokraternas politiska frammarsch och befästande av den hegemoniska maktställningen som resultatet av en konsekvent fullföljd jämlik, kollektiv och planmässig välfärdspolitik förankrad i deras politiska ideologi. Därmed skjuts i bakgrunden för det *första* den påverkan som de borgerliga opponenter utövat på den faktiska utvecklingen samt för det *andra* de vid olika tillfällen förekommande taktiska reträtter som valresultat och stämningar inom den allmänna opinionen framtingat. Den politiska orienteringslöpningen har med andra ord ingalunda varit så rak och rejäl som en genomgång av jubileumsbokens olika bidrag kan ge

vid handen. Politiska helomvändningar samt taktiska finurligheter har vid val av väg varit mer regel än undantag. Den politiska ideologin har, när så befunnits taktiskt lämpligt, dolts i garderoben och dammats av bara vid högtidliga tillfällen och partikongresser.

Belysande är bland annat hanteringen av det klart socialistiska så kallade efterkrigsprogrammet som efter påföljande valnederlag förvisades till den politiska glömskans mörka skrubben.

Trots detta söker vissa av bokens författare göra gällande att efterkrigsprogrammet fortfarande har stor betydelse för den socialdemokratiska politiken, medan andra — med rätta — i varje fall antyder, att dess förvisning från den politiska dagordningen bl a utgjorde en förutsättning för det därefter upptagna regeringssamarbetet med det dåvarande bondeförbundet.

På motsvarande sätt har valresultat och hänsynstagande till den politiska opinionens svängningar lett till de upprepade tuvhoppningarna i exempelvis neutralitetsfrågan, energipolitiken och synen på svensk anslutning till E.G. Bibehållen makt har ansetts viktigare än konsekvens och fast ideologisk kurs.

Försvarsfrågan

Den omsvängning i försvarsfrågan som ägde rum under det sena 1930-talet var självfallet en under krigshotets galge framtvängd händelse — om än vissa grupper inom partiet bland annat ett antal förstakammarledamöter under ledning av Elof Lindberg — alltjämt illfånades i sin stockpacifism och till och med vågade göra gällande, att Hitler var "en statsman som förtjänade bli trodd på sitt ord".

Den vändning från brett politiskt samarbete som kännetecknade hela efterkrigstiden fram till 1965 års försvarsutredning, var däremot enbart partitaktiskt motiverad. Efter den stora socialdemokratiska förlusten i 1966 års kommunalval, ansågs fortsatt satsning på försvaret "politiskt olönsam". Pengar som skulle ha möjliggjort bibehållen försvarsstyrka skulle nu föras över till den politiskt mer matnyttiga sociala sektorn. Borgfreden bröts. Den betydande försvagning av vårt försvars möjligheter att garantera oberoende och frihet som i dag belastar vår neutralitetspolitik och våra möjligheter att hålla rikets försvar över partimotsättningarna, har alltså sin rot i socialdemokratins känslighet för opinionens växlingar. Då får ansvaret för landet och den ideologiskt fasta långsiktiga politiken vika.

Det framstår som anmärkningsvärt att Karl Molin i sin studie av socialdemokratisk försvarsdebatt under titeln "Partistrid och partiansvar" inte med ett ord berör just det sena sextiotalets brytning av borgfreden. Han ägnar desto större utrymme åt den från början rent interna kampanjen mot ett eventuellt svenskt kärnvapenförsvar, vilken emellertid slutade i allmänpolitisk samsyn.

Jag avstår från att spilla krut på Thord Strömbergs bidrag om socialdemokraterna och bostadsfrågan under titeln "Historien om bostadsmarknadens politisering". Enbart Strömbergs helt befängda påstående att socialdemokratisk bostadspolitik i internationella jämförelser kan framställas som en "success story" och att Sverige utgör ett "bostadspolitiskt monsterland" utgör tillräckligt motiv härför.

De borgerliga regeringsåren

Historiedocenten Klas Åmarks inlägg om förhållandet mellan partiet och fackföreningsrörelsen innehåller åtskilligt av intresse för den icke invigde. Hans redovisning av det tidiga 1970-talets obestridliga vanskötsel av den ekonomiska politiken är emellertid flyktig och missvisande. Åmark medger visserligen att partiets ekonomiska politik "under den åldrande finansministern Gunnar Strängs handfasta ledning" inte var särskilt väl ägnad att lösa framtidens problem, beroende bl a på bristen på "timing i de kontrykliska åtgärdspaketet". Men hans sväpande påstående, att socialdemokraternas aktiva näringspolitik när krisen drabbade Sverige "kom att diskrediteras på grund av det sätt på vilket den borgerliga regeringen som tillträdde 1976, hanterade den" är — för att komma från en historiker — minst sagt anmärkningsvärt. Den "aktiva näringspolitiken" hade ju redan i början av 1970-talet havererat bl a till följd av den internationella konkurrens- och konjunkturutvecklingen. Detta bidrog i inte ringa grad till den utomordentligt allvarliga kris som förelåg redan före det historiska regeringsskiftet och som hade sina djupaste rötter i den sk överbrygningspolitikens felbedömningar.

När den borgerliga trepartiregeringen tillträdde gällde det att rädda vad som räddas kunde av företag och sysselsättning. Därvid tvingades den nya regeringen motvilligt tillgripa även från de socialdemokratiska åren ärvda stödåtgärder. Strävandena att komma tillrätta med krisen försvärades dessutom av att den socialdemokratiska oppositionen ville gå längre i ingrepp och subventioner och generellt sett bedrev en ekonomisk över-

budspolitik som inte var av denna världen. Om den hade förverkligats skulle budgetunderskott och lånebehov ha drivits upp långt utöver vad som nu blev fallet.

När Åmark vidare påstår att den arbetsrättsliga offensiven under andra hälften av 1960-talet "i huvudsak vilade på den svenska modellens premisser", då ger han det begreppet en innebörd rakt motsatt den som 1930-talets Saltsjöbadsavtal förankrade — att motsättningarna på arbetsmarknaden skulle regleras genom förhandlingar mellan de direkt berörda parterna och inte genom statsmakternas reglerande lagstiftning.

Utrikespolitiken

Alf W Johansson och Torbjörn Norman bekräftar i sitt avsnitt om socialdemokratien och utrikespolitiken den påfallande olikheten mellan Östen Undéns syn på vad svensk neutralitetspolitik kräver av vårt land och dess offentliga företrädare samt Olof Palmes uppträdande under Vietnamkonflikten. När jag 1970 gav ut den lilla skriften "Inrikes utrikespolitik" med jämförande citat av å ena sidan Östen Undén, Tage Erlander och Torsten Nilsson samt å den andra Olof Palme, ut-sattes jag för formliga raseriutbrott från socialdemokratiskt håll. Då blev plötsligt allt det som tidigare under efterkrigstiden varit uttryck för högsta visdom och klok besinning förvandlat till kryperi för den amerikanska krigsmaskinen. När jag några år senare reagerade mot Olof Palmes julutfall mot Förenta Staterna och den amerikanska presidenten blev angreppen direkt ärekränkande. Jag jämfördes bl a med Adolf Hitler. Det finns emellertid

ingen anledning att polemiserat mot den redovisning som de två författarna nu lämnat. Utom på en långt ifrån oviktig punkt, där författarna dock uttrycker sig med viss försiktighet.

Jag syftar på deras kommentar till Olof Palmes telegram julafton 1972 till president Nixon efter det att Palme dagen dessförinnan gjort sitt exempellösa angrepp mot USA på grund av julbombningarna. Palmes telegram till Nixon har – skriver författarna – ”tolkats som ett återtag”. I själva verket var det – fortsätter de – ”bara en anklagelse för att USA brutit mot sin författnings- och frihets-traditions grunder och därmed mot demokratins fundamentala principer”.

Ja så kan man uttrycka sig. Det vill säga om man inte beaktar, att den påfallande skillnaden i ordval mellan Palmes första besinningslösa anklagelser och det senare nyanserade telegrammet berodde på att Palme fått klart för sig, att den amerikanska statsledningen reagerat så hårt mot jämförelsen mellan bombningarna och de nazistiska judeutrotningarna, att han helt enkelt såg sig tvingad till just ett ”återtag” – till ett slags ursäkt med andra ord. Det innebar emellertid att han själv föll för det han hänfullt brukade anklaga moderaterna för, nämligen ”amerikanska påtryckningar”. Att det måste ha förhållit sig så, torde verifieras av den redovisning jag lämnat i min bok ”Så var det” (Bonniers 1983 sid 186 ff).

Från klassparti till maktparti

Den bild de olika forskarna tecknar av det socialdemokratiska partiets väg från ett utpräglat ideologiskt socialistiskt klassparti till dagens hegemoniska maktparti

är under alla förhållande både intressant och tankeväckande. Men *inte bara* på grund av den i stort sett samstämmiga sociologiska, psykologiska och politiska enighet som präglar bidragen utan också – och kanske främst – med hänsyn till de fakta och de historiska fragment som *ute-lämnats* i flertalet bidrag. Inte minst belysande är dessutom den oro inför den socialdemokratiska framtiden och de problem som flertalet författare i slutet av sina ibland översvallande hyllningshälsningar tydligen anser att socialdemokraterna kommer att stå inför under kommande årtionden.

När jag sträckläst den digra jubileumsskriften har det dessutom varit svårt att befria mig från känslan att många, ja rentav flertalet bidragsgivare – i vart fall i sitt tänkande – stått så nära den svenska socialdemokratin, att de forskningsresultat de presenterat *mer* inriktats på att bevisa eller förstärka en uppfattning de redan från början medhaft i sitt bagage än på förutsättningslösa analyser. Detta gäller även de utländska forskarnas bidrag.

Den ekonomiska politiken

Särskilt betecknande tycks mig detta vara i fråga om den amerikanska professorn Tom Tiltons motsägelsefyllda analys av ideologins roll i socialdemokratisk politik. Tilton gör gällande att ”svensk ekonomisk politik genomsyrats av socialdemokratisk ideologi”. Detta skulle – menar han – bidra till att förklara varför Sverige var det första landet som introducerade modern konjunkturpolitik för att motverka 1930-talets stora depression. Men bara några rader längre ner gör han i likhet med andra medverkande i skriften gällan-

de att i "verkligheten *andra faktorer* (kurs av mig) än den socialdemokratiska krispolitiken antagligen var viktigare för krisens övervinnande".

Därmed ansluter han sig — ehuru motvilligt — till de många forskare som numera anser sig kunna slå fast att 1930-talets regeringssamarbete mellan socialdemokraterna och bondeförbundet spelade en *helt underordnad roll* i krisbekämpande hänseende. Det är i efterhand som socialdemokratiska historieskrivare skapat den bestående myten om att då vidtagna åtgärder för att lindra krisens verkningar för arbetare och jordbrukare var uttryck för en ny, närmast sensationell konjunkturpolitik av Keynesiansk natur. I kraft av sitt problemformuleringsprivilegium har socialdemokraterna sedermera konsekvent skickligt utnyttjat denna krispolitiska myt.

Även i övrigt kan man inte ens med bästa vilja i världen göra gällande att efterkrigstidens socialdemokratiska konjunkturpolitik varit särskilt framgångsrik. Tvärtom hänger misstagen och felbedömningarna som pärlor på socialdemokraternas konjunkturpolitiska snöre. Till och med Esping-Andersen bekräftar att de cirka 50 åren av socialdemokratisk politik uppvisat "lika många exempel på misslyckanden och improvisation som på programmatisk konsekvens".

Till sist: Man kan, som redan sagts, inte rimligen begära, att en jubileumsskrift skall dra fram i ljuset de mörka skuggorna i den socialdemokratiska efterkrigspoliti-

ken. Det är förmodligen därför som den förbigått den bristande rättssäkerheten, de många tecknen på avtagande samhällssolidaritet, den socialdemokratiska maktkoncentrationen och dess allt tydligare tendenser till maktmissbruk samt de stora brister som kännetecknar vår grundlag i fråga om skyddet för den enskilde medborgarens fri- och rättigheter. När själva begreppet demokrati dessutom visat sig spela en betydande roll för flertalet forskares värdering av dagens välfärdssamhälle, borde man av dem ha kunnat förvänta sig synpunkter på socialdemokraternas innehållslösa definition av demokratibegreppet som sådant och den roll det spelat för att förstärka den särställning på maktens olika områden som många gratulanter apostroferat. En analys i det hänseendet hade dessutom varit desto mer påkallad som socialdemokraternas formella kollektivistiska demokrati skiljer sig i betydelsefulla hänseenden inte bara från anglosachsiskt utan också modernt kontinentalt tänkande.

Och — till allra sist — man kan väl förstå att författarna, när de sökt kartlägga de svenska socialdemokraternas ideologiska vandring under de gångna 100 åren in i dagens genomreglerade högskattesamhälle, inte gärna velat påminna om Internationalens ideologiskt färgade ursprungsradar:

"Båd' stat och lagar oss förtrycka
Vi under skatter digna ned".